

FONOFILM ÉS SZÍNHÁZKULTÚRA.

I.

ABESZÉLŐFILM problémáját nagyjában ma már megoldották. Technika napról-napra tökéletesedik és egyáltalában nem tartozik az utopisztikus illúziók közé, hogy holnap már tiszta emberi hangokat kapunk a gépből, minden fémes mellékiz és minden disszonáns mellékörejek kikapcsolásával. Akkora tökéletesedésre, mint amennyi a fonofilm körül még hátra van, rászorul maga a mozgókép, sőt a fényképezés is (gondoljunk a színes fotografiára és a három kiterjedésűnek látszó plasztikus felvételekre) s a mozgófénykép mégis meg tudta hódítani az emberiséget. Meg fogja hódítani a beszélőfilm is, mielőtt még maradéktalanul reprodukálni tudná az emberi hang egyéni színeit és gyengéd bensőséges meleg tónusát, — akkor pedig, ha a színpadi élet tökéletes illúzióját tudja nyújtani, nyilván halálos csapást mér a színházüzemekre. A technika azonban nem fog sokáig vesztegelni a fonofilm állomásán sem. Idő kérdése csak, hogy a távolbalátás problémája megoldódjék s a televizor ugyanazt a szerepet töltsse be a látnivalóknál, mint a rádió a hangok közvetítésénél.

Ez előre látható és nincs is rajta megütközni vagy sajnálni való. Az irodalom és színpadművészet, sőt a színészi hivatás sem látja kárát; akkor is előbb meg kell írni és egyszer el kell játszani a darabot, a sokszorosítás a színházat csak mint üzleti vállalkozást fogja átalakítani fonofilm-ipari vállalkozássá.

Ez azonban a kérdésnek csak külső, hogy úgymondjam üzleti és üzemi része, bennünket jobban érdekel a dolog belső, irodalmi és művészi, vagy, egyszerűen levezve, kulturális tartalma.

A kérdés szorosan összefügg a színpadi irodalom, a drámaírás, az egész színházi kultúra belső válságával. Ma mindenki a színpadi költészet hanyatlásáról beszél és nagyjában igazuk van a panaszkodóknak. A színpadi irodalom kimerült és elvesztette azt a képességét, hogy nagy tömegek érdeklődését megmozgassa. Ezen a bajon eddigelé igen primitív módon igyekeztek segíteni. Azt hitték, hogy a hiba az invenció hiányában van.

Más alkalommal már rámutattam arra, hogy a színpadi mű tárgyában újságkritikának és közönségnek ma egyképen az a legfőbb kívánsága, hogy eredeti legyen. Míg a festő és szobrász minden feszélyezettség nélkül nyúl a művészettörténet közhelyeihez (Madonna, Golgotha, Vénusz, tenger, vihar, napsütés és alkonyat), addig a dráma és a zeneköltő erejének felét új helyzetek és újszerű dallamok kieszelésére pocsékolja. Az antik görög vagy Shakespeare közönsége nemhogy szomjúhozta volna az eredetiséget, de egyenesen megkövetelte, hogy a «költő mindig azokat az alakokat állítsa eléje, amelyek képzeletében úgysis gyökeret vertek.» (Péterffy.) Az ókor és renaissance közönsége elég művészi ösztönrel rendelkezett annak a belátására, hogy nem a téma a fontos, hanem a költőnek a témával szemben elfoglalt álláspontja. Ma a közönség nem elégszik meg a saját fantáziájában elhelyezkedett irodalmi és művészi

tradíciókkal; a modern ember azt akarja, hogy meglepjék és elképezzék őt a művészet eszközeivel. Enervált és benyomásokkal túltömött, gyorsan élő és kultúrával csömörlésig telített idegrendszere erőszakos és kábító narkotikumra szomjúhozik. Azt akarja, hogy amit az író és a színpad produkál, az meghaladja a maga elképzelési és kombinatív képességét. Nem akarja előre tudni, hogy mi történik a harmadik felvonásban. Csodákat akar látni, virtuóizációt és bűvészkedést, akrobatamutatványokat és szemfényvesztést, óriási méreteket, vagy óriási indiszkréciót az emberi lélek mélységeiből. Ilyenformán a színház templomból dalcsarnokká vagy panoptikumká lett, elvesztette minden naív báját, nemes poézisét, hagyományos megkötöttségét, szelid miszticizmusát vagy brutális természetességét.

Nem volna baj, ha a színház ezt őszintén bevallaná és becsületesen le akarná vonni a konzekvenciákat. Ehelyett azonban görcsösen ragaszkodik ahhoz, hogy a tömegszórakoztatást irodalmi eszközökkel érje el. Innen van a mai színpad hermafrodita jellege, az a kúsa idétlen és perverz összekeveredése irodalomnak és látványosságnak, amely végül unalmassá teszi és a csőd szélére juttatja a színházat és belesodorja a kinematográf és a rádió, a beszélőfilm és a televízió örvényeibe.

Annyi bizonyos, hogy akkor már inkább jöjjön a rádiófilm, amelynek megvan az a tökéletessége, hogy módjában van meséket érzékeltetni a híres hármas egység nélkül. A rádiófilm időt, helyet és cselekményt illetőleg szabadon csapong és nem kényszerül a szereplőkkel elmeséltetni olyan előzményeket vagy mellékkörülményeket, amelyeket a színház nyílt színen a cselekmény keretében nem tud bemutatni. A rádiófilm mindent bemutat és csak dialógusok, replikák és a cselekményhez tartozó emberi vagy természeti, akusztikai vagy dinamikai hangok reprodukálására szorítkozik. A televízió szükségtelessé teszi nagyszabású színházi és hangversenytermek építését, a legnagyobb látványosságokat mindenki a maga szobájából, a karosszékéből vagy az ágyából kényelmesen végigszemlélheti, mint ahogy most a milánói Scala előadásait végighallgathatja a maga rádióján. Az ember meghökken és önkénytelenül arra gondol, hogy a televízió és a rádiófilm nemcsak a színházat, de magát a könyvet is helyettesíti s elhozza azt az időt, amikor írók ugyan lesznek még, de olvasók már nem, csak nézők és hallgatók vagyis visszavezet bennünket abba a primitív őskorba, amikor a Homerosok verseit csak hallgatták s az alexandriai fuvaláslányok táncát csak nézték s a könyveket a hosszúszakállas filozófusoknak hagyták, a filozófusoknak és az alexandriai könyvtár patkányainak.

De volt idő, amikor még nem építettek könyvtárakat, nem voltak hosszúszakállas filozófusok, sőt írástudó emberek sem voltak és még a betűket sem találták fel, — ám művészet és költészet már akkor is virágzott. Kultúrát el lehet képzelni betű, írás és olvasás nélkül is. Természetesen primitív kultúrát, amelyben azonban a művészetnek nem kellett szükségképpen primitívnek lenni.

II.

Kezdetben vala az ének, tánc és rajz. A költészet édesanyja a dal, amelynek ütemére táncot jár az ember. Az ének még a középkorban is elengedhetetlen kísérője volt a költészetnek, úgy hogy a gondolat, a mese, a szöveg sokszor feledésbe is ment, de a dallam megmaradt és más verset kapott. A prózai mese sokkal később fejlődött, később, mint a dráma, amely elsősültségét annak köszönheti, hogy abban is volt ének (görög kórus) s hogy azt látni is lehetett

a színház lépcsőiről. A természetes ösztönökkel élő embereknek, hogy az irodalmat élvezni tudja, kettő szükséges: a fül és szem szórakozása, a dallam és a látványosság.

Látványosság vagyis illusztráció kell a tömegeknek és a modern tömegek ezt megkapják a vetített képekben; a tömeg nem gondolkodni, hanem élvezni és ábrándozni akar; neki nem eszmékre, hanem hangulatokra van szüksége s a hangulatok révén jobban megérti a mesét és a tendenciát is. Még a színház is ezen az úton hat a tömegekre. A legmélyebb shakespeari gondolatnál is nagyobb sikere van a vaskos shakespeari helyzetnek, amelyet alapos hátbavágásokkal és orronesésekkel illusztrál a komikus színész, vagy szivettépő jajgatással és ruhájának megszaggatásával érzékel a drámai hősnő. Ez meghatja vagy felvidítja a nézőt, aki kacagni vagy sírni akar, megkönnyezni vagy kinevetni valakit: ez a kettő egyformán igaz és mély gyönyörűsége. Azt mondtam: *néző* s így nevezi a színház publikumát évszázadok óta az író, a színész és maga a közönség is, nem pedig hallgatónak. Ez is arra céloz, hogy a tömeg nem a füle, hanem a szeme révén érti meg a helyzetek jelentőségét; ő nem hallani, hanem látni akarja az eseményeket és a legrimitívebb fametszet jobban megérteti vele Krisztus kínszenvedéseit, mint a biblia, a legszebb költői alkotás a világirodalomban. Ezért van olyan egyetemes és döntő sikere a látható mesének, vagyis a filmképnek, amelynek ideális kifejlődése az lesz, ha a képek közé egyetlen sor magyarázó szöveget sem kell a vászonra vetíteni.

De előbb azt mondtam, hogy az irodalom tökéletes élvezéséhez a primitív embernek nemcsak látványosságra, de dallamra is szüksége van. Az emberi lélek e ponton visszavágyik az ősi, bölcsőbeli állapotba, amikor az irodalom és zene együtt szólt hozzá. A mozgóképszínházban sem tudja nélkülözni a kísérő zenét, mert emlékezik évszázados benyomásokra, amikor a mesét énekelve mondta el neki a hegedős, vagy a dajkája, vagy az énekes koldus, akit egykor talán Homerosnak hívtak. A másik ok: hogy a mozgóképszínházban csend és sötétség honol a falak között s a fül nem bírja el a maga teljes elhanyagoltságát, ha látványosságok és képek izgalmas gyönyörűségében van a szemnek része. A természet tiltakozik az ellen, hogy érzékszerveink között csak egyetlen egynek jusson élvezet és ezalatt a többi unatkozzék. Ez magyarázza meg azt is, hogy a rádió miért bukik meg az úgynevezett hangjátékokkal, amelyek a színelőadásokból csak a párbeszédet adják és miért ér el csak mérsékelt sikereket operaelőadások közvetítésével, holott tökéletes élvezetet nyújt ének- és zongoraelőadásokkal.

Ezek után az ember azt hinné, hogy a tömegszórakoztatás legtökéletesebb megoldása a fonográf és a film egységesítése lesz, a fonofilm, amely már a megvalósulás stádiumába lépett s a filmképen ágáló embert úgy ahogy, meg is tudja szólaltatni. Ez lesz az igazi formája a színelőadásnak, fénykép- és hangképfelvétel, fényjáték és hangjáték együtt, amely a valóságos élet illuzióját nyújtja és megrögzíti az elillanó látványosságot és az elröppenő szót. Nem. A színházat ez nem fogja pótolni. Lehet, hogy látó- és hallóérzékeink megszokják és megkedvelik a beszélő filmet, lehet, hogy ez egészen új és elragadó hangulatok okozója lesz, de hogy ez azonos volna a színházban ülő és eleven emberek eleven hangját és mozgását érzékelő közönség lelki gyönyörűzésével, arról beszélni sem lehet. Ez sohasem nyújthat többet, mint amennyit nyújt a bábszínházak gyermekien naív és primitív trükkje, a bábszínházaké, ahol a dróton rángatott Vitéz László szavait a deszkák mögött rejtőzködő ember recitálja.

Miért?

Mert a fényjáték nem élet, csak kép. Hiába minden tökéletessége a fotográfáló lencsének, a vásznon egy síkban jelenik meg a motívum, plasztikussá csak a vonaltávlát teszi. Még a festménnyel sem állja ki a versenyt, amely a vonalperspektíván kívül szintávlatokkal is tud operálni. A legtökéletesebb filmkép is csak kép, illusztráció, illúzió és ehhez nem szöveg, nem szó, nem beszéd, hanem dallam való, kísérőzene, ének, mint ahogy a stilizált, vagy versbe szedett meséhez énekes koldusok, vagy hegedősök dallama illet. Vagy a művészet legmagasabb fokán: kórus.

A film nem pótolja az époszt s a regényt, de még a szindarabot sem, legfeljebb ha helyettesíti. A fényjáték nem ad színpadi játékot, mert az utóbbinak az a lényege, hogy eleven életet mimel, az előbbinek az, hogy csak képszerűleg emlékeztet arra. Ha mindenáron színpadi illúziókat akar kelteni, akkor olyan műfaj körül kísérletezzen, amelyben két fontos elem dominál: a látványosság és a dallam. A kép és a zene. Vagyis az operánál. A fonofilmnek, vagyis a beszélő mozinak ezen a téren nagy jövője lehet. Mert a szemet és a fület egyformán gyönyörködteti, anélkül, hogy reális, plasztikus, logikus életet akarna játszani. A film csak két dimenzióval dolgozik, az élet hárommal. A dráma és a beszéd a három dimenziójú élet benyomását kelti, a zene a két dimenziójú művészet világába tartozik. A zene is illusztráció. Hangulat. Érzés. A filmkép is.

Ezért van az, hogy az operaáriákkal aláfestett fényjáték tökéletesebb kielégülést kelt, mint a beszélő mozgókép, a fonofilm, amellyel sohasem lehet Shakespeare-drámákat közvetíteni, de lehet, hogy nagyszerűen lehet játszani Wagner operáit.

III.

Nem is szabad hinnünk, hogy a film, a rádió és a televízió, a technikai haladásnak ez a két ragyogó dokumentuma lelki kultúrfejlődési szempontból is haladást jelent. A mozi és rádió diadala azt jelenti, hogy az ember legfőbb gondja újra az önfenntartás lett és nem ér rá eszmék, elképzelések, költői és vallási spekulációk, művészi pepecselések és irodalmi finomságok esztétikai naplopásainak átadni magát. A létért való küzdelem lázas sietségre serkenti az embereket. Annyi dolgunk van, hogy mindig és mindenben rohanunk, árkon-bokron, nyakra-főre, toronyirányt száguldozva, esztétikai igényeinket is csak úgy röptiben, kutyafuttában elégíthetjük ki. Valamikor egy katedrális építése századokat, egy házé éveket igényelt; ma hónapok alatt építenek templomokat és olyan összerakható házakat gyártanak, amelyekbe öt nap alatt be lehet költözni. Az embernek olyan kevés az ideje, hogy az Óceánt át kellett repülnie másfél nap alatt. Verseket nem olvasnak, nem épül rheimsi dóm vagy szent Pál katedrális, nincs monumentális regényirodalom, mert épületirodalom, művészet, kultúra egyformán vasbetonból és cementből, műköből és műmárványból készül, villamos erővel, viharos gyorsasággal, rekordot hajszolva, harminchat óra alatt érkezve Párizsba, Amerikába.

Ebben a kultúrában irodalom és művészet is átértékelődött és régi egyetemes hivatását elvesztette. A kulturális terelésben épügy bizonyos munkamegosztás lépett életbe, mint a gazdasági élet materiális területein. Ez azt jelenti, hogy a beszélő film napról-napra tökéletesebbé lesz és az irodalmi és művészeti kultúrát át fogja alakítani. Ez az átalakítás azonban nem jelenti a színház és a könyv halálát, csak visszaszorítását azokra a subtilis és gyengéd eliziumi mezőkre, ahová valók. Hogy a mai színházért nem kár, azt mindenki belátja, akinek egészséges fogalmai vannak a színház klasszikus hivatásáról.

Az irodalomban minden valószínűség szerint fölöslegessé válnak a kalandregények, a szórakoztató ponyva, a fordulatosságokat és eseménydús szenzációkat hajszólo detektívtörténetek, az irodalom vissza fog vonulni a lelki inponderabiliák világába, az eszmék és érzések anyagi magasságaiba, ahol már nincs levegő, a repülőgépek már nem tudnak járni, ahova a televízor nem tud föltekinteni, ahol nem lehet felállítani rádió-leadó készülékeket, ahol az ember elveszti testsúlyát, vagyis azokba a szférákba, ahol a gondolat, a finom logika, az okoskodás, a lelki elemzés és az érzelmek gyengédsége honol.

Surányi Miklós.

ESTHOMÁLYBAN.

*Uram, most elment a te Napod,
arany fenségben, bíboros ködben,
s a mi kicsi világunk most összedöbben.
Csak annyi,
hogy a szél halkán megsóhajt,
s a diófa öregen, tudóan integet.
Csak annyi,
hogy szürkeség nyeldesi mind az eget,
a késő madár a lében szinte vánszorog,
az útfelen borúsabb a rozsdás fészület.
Valami gond, valami várás, valami készüllet
kísért a tájon. Pár házikóban lámpa gyúl,
s oly fájóájtatosan, ünneplő komorúl
köszöntenek jóestét a sárga fény körül,
s az öregje fejlehaltva ül.*

*Uram, mindez mert elment a te Napod.
Ó, tudjuk: most aranyfenségben Utánad
más tájakon, és hajnali litániákat
zengenek néki hegyek és óceánok.
De tőlünk elment, rajtunk homályt hagyott.
S bár lámpát adtál és esti csillagot,
s fákon át a színek végső, mély csodáját,
a mi kicsi világunk sötét és bánat jár át
szíveinken, s a széllel sóhajtozunk.
Mert van falat kenyérünk, ital borunk,
és kegyelmedért mondunk is hálaimát,
de Te rendelésed,
hogy elménk a végtelent nem éri át,
hogy mikép a rigó fészket megköti
a diófa ágán és a vihar le nem löki,
mi is, míg emberül mozgunk, érzünk,
megkössük a mi kis fészünk
a mérhellen Minden egy zúgolyában,
s mi Néked pókháló, nekünk világ legyen.
S a mi világunk sötét, ha Napod elmegyjen.*